

ramalı olarak büyüme eğilimi göstermeye başladı. Bu yeni mesken alanlarının bir kısmı kooperatifler aracılığı ile yapılan mahallelerdir. Meselâ Ertuğrugazi, Sümer, Orhangazi, Osmangazi ve Gökmeydan mahalleleri bu tür toplu konut alanlarına örnek gösterilebilir.

1970 yılından sonra da şehrin gelişmesi devam etti. Demiryolunun kuzeyindeki gelişme yine parçalı ve dağınık bir biçimde sürerken şehri çevreye bağlayan karayolları çıkışlarında mesken kümelenmeleri oluştu. Başka şehirlerde daha erken görülen gecekondular Eskişehir'de 1970'li yıllardan sonra yaygınlaşmaya başladı. Gecekonduların en fazla yayıldığı alanlar İstanbul-Ankara karayolunun kuzeyi ile büyük sanayi kuruluşlarının çevreleridir. Gecekondulaşmanın da etkisiyle şehrin nüfusu 1980'de 300.000'i aşarak 309.431'e ulaştı.

Şehrin iş ve ticaret alanları Porsuk çayının kuzeyinde bu çaya paralel uzanan eksenle buna dik olarak ulaşan ve Porsuk çayı güneyinde devam eden eksen ve bu iki caddeye kavuşan yollar üzerinde yoğunlaşır. Şehirde Porsuk çayının kuzeyinde kalan iş sahası daha ziyade lüks mağazaların ve büroların yer aldığı çok katlı iş hanlarının toplandığı alanlar, Porsuk'un güneyi ise geleneksel çarşı özelliğini koruyan yerlerdir. Bu iki farklı kesimi birbirine bağlayan Köprübaşı çevresi ise bir geçiş özelliği gösterir.

Eskişehir'in merkezî iş sahasının güneyinde yer alan ve şehrin eski çekirdeğini oluşturan Odunpazarı semti oturma alanı olarak önemini yitirmiştir. Bu semtte tarihî ve mimari özelliği olan bazı evler, Odunpazarı'nı merkeze bağlayan Şeyh Şehabeddin caddesinin açılış sırasında ortadan kalkmıştır. Yakın yıllarda önemi yeniden gündeme gelen bu evleri korumak için Odunpazarı semti "tarihî sit" alanı kapsamına alındı.

Nüfusu hızla artmaya devam eden Eskişehir'de 1990 sayımında 413.082 kişi sayıldı. Bu sayım sonuçlarına göre Eskişehir Türkiye'nin onuncu büyük şehri durumundaydı. 2 Eylül 1993 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen 504 sayılı kanun hükmünde kararname ile de Eskişehir "büyük şehir" kapsamına alındı.

Anadolu (kuruluşu 1973) ve Osmangazi (kuruluşu 1993) adlı iki üniversiteye sahip olan Eskişehir aynı zamanda İstanbul, Ankara ve İzmir yanında Türki-

ye'nin birden fazla üniversiteye sahip olan dördüncü şehridir. Anadolu Üniversitesi'ne on iki fakülte, sekiz enstitü, sekiz yüksek okul, Osman Gazi Üniversitesi'ne ise dört fakülte, dört enstitü ve iki yüksek okul bağlı bulunmaktadır.

Eskişehir'de günümüze kadar ayakta kalmış mimari eser sayısı fazla değildir. En önemli tarihî eser olarak Selçuklu dönemine ait Alâeddin Camii ile Osmanlı dönemine ait olan ve Kanûnî'nin vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Kurşunlu Cami sayılabilir (bk. KURŞUNLU KÜLLİYESİ).

Eskişehir'in merkez olduğu Eskişehir ili Bilecik, Bolu, Ankara, Konya, Afyon ve Kütahya illeriyle çevrilmiştir. Merkez ilçeden başka Alpu, Beylikova, Çifteler, Günyüzü, Han, İnönü, Mahmudiye, Mihalıççık, Sarıcakaya, Seyidgazi, Sivrihisar adlı on iki ilçeye ayrılmıştır. 13.652 km² genişliğindeki Eskişehir ilinin 1990 sayımına göre nüfusu 641.057, nüfus yoğunluğu ise 47 idi.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 1992 yılı istatistiklerine göre Eskişehir'de il ve ilçe merkezlerinde 207, kasaba ve köylerde 469 olmak üzere toplam 676 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı ise 144'tür.

BİBLİYOGRAFYA :

Şule İnankul, "Sanayileşme-Kentleşme Etkileşimi: Örnekleme Eskişehir Kent Merkezi", *Kentleşme-Sanayileşme Etkileşimi: Eskişehir Örneği Kolokyumu* (6-8 Kasım 1985), Eskişehir 1985, s. 222-230; Polat Sökmen, "Sanayileşme-Kentleşme Etkileşimi ve Eskişehir İmar Planı Çalışmaları", a.e., s. 231-243; Sevin Aksoylu — Güler Koca, "Kentsel Gelişmenin Eskişehir'de Yarattığı Planlama ve Uygulama Sorunları", a.e., s. 244-259; Gaye Ertin, *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*, Eskişehir 1994; Necdet Tunçdilek, "1950 Eskişehir Seylâbı Hakkında", *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 3-4, İstanbul 1952-53, s. 173-182; a.mlf., "Eskişehir ve Şehrin Tekâmülü", a.e., sy. 8 (1957), s. 35-47; Besim Darkot, "Eskişehir", *İA*, IV, 384-386; J. H. Mordtmann — [Fr. Taeschner], "Eskişehir", *El²* (Fr.), II, 733-734.

METİN TUNCEL

ESLÂF

(أسلاف)

Fâik Reşad'ın
(ö. 1914)

yetmiş beş Osmanlı âlim,
şair, edip ve fikir adamının
hal tercümeleriyle eserlerinden
seçilmiş parçaları ihtiva eden kitabı
(bk. FÂİK REŞAD).

ESMÂ bint EBÛ BEKİR es-SİDDİK

(أسماء بنت أبي بكر الصديق)

Zâtünnitâkayn Esmâ bint Ebî Bekr
es-Siddîk b. Ebî Kuhâfe
el-Kureşîyye et-Teymiyye
(ö. 73/692)

Hz. Ebû Bekir'in kızı
ve Abdullah b. Zübeyr'in annesi,
sahâbî.

Hicretten yirmi yedi yıl önce 595'te Mekke'de doğdu. Annesi Kuteyle (Katle) bint Abdüluzza'nın sonraları müslüman olduğu sanılmaktadır. On yaş büyük olduğu Hz. Âişe ile baba bir kardeştir. Esmâ, Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla müslüman olanlar arasında ve ilk müslümanlar içinde on sekizinci sırada yer almaktadır (İbn Hişâm, I, 254). Zübeyr b. Avvâm ile evlenmiş ve ondan Abdullah, Urve, Münzir, Âsım ve Muhâcir adlarında beş erkek; Hadîcetü'l-kübrâ, Ümmü'l-Hasan ve Âişe adlarında üç kız çocuğu dünyaya getirmiştir (İbn Sa'd, III, 100). Kocası Zübeyr Mekke devrinin sıkıntılı günlerinde Habeşistan'a hicret etmişse de Esmâ'nın bu hicrete katıldığına dair bir rivayete rastlanmamaktadır. Onun adı ilk defa, Hz. Peygamber'in hicret hazırlıklarını sürdürdüğü sırada oynadığı rol dolayısıyla ön plana çıkmıştır. Resûl-i Ekrem hicret emrini alınca herkesin istirahate çekildiği öğle sıcağında Hz. Ebû Bekir'in evine gitmiş, onunla yalnız konuşmak istemiş, Hz. Ebû Bekir'in evde bulunan Esmâ ile Âişe'nin sır saklamayı bildiklerini söylemesi üzerine onların yanında, o gece hicret etme kararı verdiğini ve yanına yol arkadaşı olarak da kendisini seçtiğini açıklamıştır. Hemen yol hazırlığına başlayan Esmâ ve Âişe deriden bir torbaya azık koyup bir kırabaya da su doldurdular; ancak kapların ağızlarını bağlamak için ip bulamayınca Esmâ babasının teklifi üzerine belindeki kuşağı (nitâk) çıkarıp ikiye böldü; bir parçasıyla azık torbasının, diğer parçasıyla da su tulumunun ağızını bağladı. Bundan son derece memnun olan Hz. Peygamber'in, "Allah bu kuşağının karışığında cennette sana iki kuşak versin" diye iltifat etmesi üzerine "Zâtünnitâkayn" (iki kuşaklı) lakabını almıştır. Bir başka rivayete göre ise Hz. Peygamber ve Ebû Bekir'in üç gün saklandıkları Sevr mağarasına geceleri yemek taşıyan Esmâ, üçüncü gün mağarayı terkedip Medine'ye doğru yola çıkacakları sırada azık torbasının ağızını bağlayacağı ipi evde

unuttuğunu anlayınca kuşağını ikiye bölerek kapların ağızını bağlamış ve bundan dolayı bu lakapla anılmıştır.

Kendisinin anlattığına göre, hicret sırasında Resûlullah ile Hz. Ebû Bekir evden ayrıldıktan sonra aralarında Ebû Cehil'in de bulunduğu Kureyşli bir grup eve gelerek Esmâ'ya babasının nerede olduğunu sormuş, "Bilmiyorum" diye cevap vermesi üzerine Ebû Cehil ona bir tokat vurmuş, bu sebeple de küpeleri yere düşmüştür (İbn Hişâm, I, 487; Taberî, II, 379; İbn Asâkir, s. 13).

Hz. Peygamber'le Ebû Bekir Medine'ye ulaştıktan bir müddet sonra Mekke'ye adam göndererek her iki ailenin de orada kalan fertlerini Medine'ye getirmişlerdir. Bu sırada hamile olan Esmâ çetin bir yolculuktan sonra Kuba'ya vardıklarında Abdullah b. Zübeyr'i dünyaya getirmiş, muhacirlerin Medine'de doğan bu ilk çocukları müslümanları çok sevindirmiştir. Zira yahudilerin, Medine'ye göç eden müslümanlara büyü yaptıkları ve bir daha çocuklarının olmayacağı, böylece nesillerinin tükeneceği yolunda bir söylentiyi yaymalarının ardından (Buhârî, "Akkâ", 1) Abdullah'ın doğması bu söylentinin doğru olmadığını ortaya koymuştur.

Bazı kaynaklar, Esmâ'nın kocası Zübeyr ile birlikte Yermük Savaşı'na (15/636) katıldığını rivayet eder (İbn Asâkir, s. 3; Nevevî, I/2, s. 329; Zehebî, *A'lamü'n-nübela*, II, 288). Bu savaşta İslâm ordusu içinde kadınların da bulunduğu ve ordunun arka tarafında bir tepe üzerinde mevzilenmiş olan bu kadınların kılıç kullanmak suretiyle savaşa iştirak ettikleri, hatta bu hususta erkeklerle yarıştıkları bilinmektedir (Fayda, s. 419).

Esmâ, kocası Zübeyr'in kendisine sert davranmasını her fırsatta babasına duyurmasına rağmen Hz. Ebû Bekir kızına hep sabır tavsiye etmiştir (İbn Sa'd, VIII, 251). Ancak bu evlilik devam etmemiş, Esmâ elli yaşlarında ve sekiz çocuk annesi iken kocasından ayrılmıştır. Boşandıklarında oğlu Urve'nin küçük olduğu ve babasının yanında kaldığı belirtilmektedir. Urve 23 (644) yılında doğduğuna ve babası Zübeyr de 36 (656) yılında Cemel Vak'ası'nda öldüğüne göre Esmâ'nın boşanması yaklaşık 27-28 (648-649) yıllarına rastlamış olmalıdır. Esmâ bir daha evlenmemiş, vefatına kadar oğlu Abdullah'ın yanında yaşamıştır (İbn Asâkir, s. 9).

Hz. Ömer ilk kabilelerle hicret eden kadınlara bütçeden tahsisat ayırdığı zaman bazı kadın sahâbilerle birlikte Es-

mâ'ya da 1000 dirhem maaş bağlamıştır (İbn Sa'd, III, 304). Esmâ bizzat siyasete karışmamakla birlikte halife kızı ve halife annesi olması, kocasının da hep ön planda bulunması, kendisinin idare ve siyasetin tamamen dışında kalmasına fırsat vermemiştir. Nitekim Haccâc karşısında yenilgiye uğramak üzere olduğu günlerde teslim olup olmama hususunda fikrine başvuran Abdullah'a 100 yaşlarındaki annesinin yapmış olduğu şu tavsiyeler aynı zamanda bir edebî vesika hüviyeti taşımaktadır: "Evlâdım, şerefle yaşa, izzetinle öl; fakat kesinlikle esir düşme!... Sen kendini daha iyi bilirsin. Eğer doğru yolda olduğuna ve ona davet ettiğine inanıyorsan yolunda devam et. Çünkü bütün taraftarların bu uğurda öldü. Benî Ümeyye oğlanlarının boynunla oynamalarına izin verme. Şayet bütün bunları dünya için yapıyorsan sen ne kötü bir kulsun. Bu takdirde kendini de birlikte çarptıklarını da helâk ettin demektir. Ancak doğru yolda olduğunu, fakat taraftarlarının desteğini çekmesi yüzünden zayıf düştüğünü mazetret olarak ileri sürüyorsan bu ne hür insanların ne de din ehlinin yapacağı bir iştir. Allah aşkına dünyada daha ne kadar kalacaksın? Bu durumda ölüm daha güzeldir" (Taberî, VI, 188).

Abdullah'ın öldürülüp çarmlıha gerilmesinden sonra Haccâc'ın Esmâ'ya gelerek, "Anacığım, size emîrülüm'ün adına geldim; bir ihtiyacınız var mı?" diye sorması üzerine, "Önce ben senin değil şu kaziğin ucunda sallananın annesiyim. Hiçbir ihtiyacım da yok. Fakat bekle, sana Hz. Peygamber'den işittiğim bir hadisi nakledeyim. Resûl-i Ekrem, 'Sakîf kabilesinden bir yalancı, bir de bozguncu çıkacaktır' buyurmuştu. Gördük ki yalancı Muhtâr es-Sakâfî'dir; bozguncu da sensin!" demiştir (Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 229; Tirmizî, "Fiten", 44; Muhtâr es-Sekâfî adının Gibb tarafından Mugîre b. Şu'be olarak kaydedilmesi bir zühul eseri olmalıdır [*EI*² [Fr.], I, 735]).

Esmâ bint Ebû Bekir, oğlunun 14 Cemâziyelevvel 73'te (1 Ekim 692) öldürülmesinden birkaç gün sonra Mekke'de vefat etti. Kadın muhacirler içinde en son ölen sahâbî olarak bilinen Esmâ'nın ileri yaşlarında gözüne perde inmişse de aklî dengesi hiç bozulmamış ve dışları dökülmemiştir (İbn Asâkir, s. 28).

Esmâ bint Ebû Bekir, kendisinden başka babası, dedesi, oğlu (Abdullah) ve kocası sahâbî olan nâdir şahsiyetlerdendir. Resûl-i Ekrem'e çok yakın olan bir

aileye mensup bulunduğu için kültürlü ve itibarlı bir ortamda yetişen Esmâ, İslâmiyet'i en iyi anlayan ve yorumlayanların hemen ilk sıralarında yer almaktadır. Hicretin ilk yıllarında malî sıkıntı içinde olan ailesinin bir tek at ile, evlerine 5 km. uzaklıkta Hz. Peygamber'in iktâ ettiği bir hurma bahçesi dışında hiçbir varlığı yoktu. Atın bakımı, evin ve bahçenin bütün işleriyle ilgilenen Esmâ, bir gün sırtında hurma taşıırken yolda bir kalabalık içerisinde Hz. Peygamber'le karşılaştı. Resûl-i Ekrem Esmâ'yı bu halde görünce onu terkisine almak istediye de Esmâ râzî olmadı. Daha sonra Hz. Ebû Bekir'in bir hizmetçi bulmasına çok sevinen Esmâ hürriyetine kavuşmuş gibi olduğunu belirtmiştir (Buhârî, "Nikâh", 107).

Câhiliye devrinde babasından boşanan, daha sonra da İslâmiyet'i kabul etmeyen annesi Kuteyle yıllar sonra ziyaretine geldiği zaman Esmâ onun müslüman olmadığını düşünerek kendisini evine alma hususunda tereddüt etti. Durumu Hz. Peygamber'e bildirince, "Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmenizi ve onlara karşı âdil davranmanızı yasaklamaz. Doğrusu Allah âdil olanları sever" (el-Mümtehe 60/8) meâlindeki âyet nâzil oldu.

Rüya tabirinde mâhir olan Esmâ bu babası Hz. Ebû Bekir'den öğrenmişti (İbn Sa'd, V, 124). Onun en belirgin özelliği aşırı derecede cömert olmasıydı. Oğlu Abdullah, annesi Esmâ ile teyzesi Âişe kadar cömert bir insan görmediğini, teyzesinin eline geçen şeyleri biriktirip belli bir miktara ulaştıktan sonra dağıttığını, annesinin ise eline geçeni ertesi güne bırakmadan hemen verdiğini söylemektedir (Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 106, nr. 280). Bir gün evde -muhtemelen vereceği bir sadakayı- sayıp hesaplarken Hz. Peygamber ziyaretine gelmiş, onun bu durumunu görünce, "Sayma, sonra Allah da sana sayarak verir" demiştir.

Esmâ bint Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in bir kısım hadislerinin gelecek nesillere ulaştırılmasında önemli rol oynamıştır. İlk müslümanlardan oluşunun yanında Resûl-i Ekrem'e çok yakın bir aile çevresinin içinde yer alması ve uzun bir ömür sürmesi onu zengin bir kültür birikimine sahip kılmıştır. Bu birikimini yakın çevresi çok iyi değerlendirmiş, özellikle iki oğlu Abdullah ve Urve, erkek torunları Abdullah b. Urve ve Abbâd b. Abdullah, kız torunu Fâtıma bint Münzir b. Zü-

beyr, oğlunun torunu Abbâd b. Hamza b. Abdullah, ayrıca ünlü sahâbîlerden Abdullah b. Abbas, Ebû Vâkid el-Leysî, sahâbî olduğu söylenen Safiye bint Şeybe, tâbîlerden Muhammed b. Münke-dir, Abdullah b. Zübeyr'in kadısı İbn Ebû Müleyke gibi kişiler kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Esmâ'nın naklettiği hadisler *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere çeşitli hadis kitaplarında yer almaktadır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 11-12). Bir kısmı mükerrer olmak üzere rivayetlerinden seksen üçü Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde, 157'si Taberânî'nin *el-Mu'cemül-kebir*'inde, ayrıca Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dimaşk*'ının "Terâcimü'n-nisâ" bölümünde bulunmaktadır. Zehebî ise rivayetlerinin sayısının elli sekiz olduğunu, bunlardan on üçünün hem Buhârî hem Müslim'de, beşinin sadece Buhârî'de, dördünün de Müslim'de yer aldığını belirtir (*A'lamü'n-nübelâ*, II, 296). *Kütüb-i Sitte* müellifleri içinde Esmâ bint Ebû Bekir'e dair haberleri ve ona ait rivayetleri eserinin elli üç yerinde zikretmek suretiyle en geniş şekilde değerlendiren muhaddis Buhârî olmuştur. Esmâ'nın naklettiği hadis ve haberler muhtevaları bakımından incelendiğinde, bunların ana hatlarıyla hicret başta olmak üzere bazı olaylara ışık tutan haberlere; cömertlik, kıyafet, yeme içme ve kadınlarla ilgili hükümlerle bir kısım ibadetlere dair olduğu görülür.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, VI, 344-355; Buhârî, "Aklâka", 1, "Nikâh", 107; a.mlf., *el-Edebü'l-müfred* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1404/1983, s. 106, nr. 280; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 229; Tirmizî, "Fiten", 44; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 250-254, 485-487; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 100, 173, 304; V, 124; VIII, 249-255; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 375-380, 401; VI, 188-189; XI, 616; Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), XXIV, 87-131; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 64-65; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 55-57; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 232-234; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Şihâbî), s. 3-30; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), VII, 9-10; Nevevî, *Tehzib*, I/2, s. 328-330; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, II, 287-296; a.mlf., *el-İber*, I, 82; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 61-80*, s. 353-359; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, IX, 260; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 229-230; a.mlf., *Tehzibü't-Tehzib*, XII, 397; Tecrid Tercemesi, IV, 740-741; Kehhâle, *A'lamü'n-nisâ*, I, 47-53; Abdülemir Ali Mühennâ, *Ahbabü'n-nisâ* ft *Kitabî'l-Eğâ-nî*, Beyrut 1988, s. 14-17; Mustafa Fayda, *Al-lah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul 1992, s. 419; Reckendorf, "Esmâ", *İA*, IV, 387; H. A. R. Gibb, "Asmâ", *EF* (Fr.), I, 735; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 11-12.

ALİ YARDIM

ESMÂ-i HÜSNÂ

(الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى)

Allah'ın isimleri için kullanılan bir tabir.

İsmin çoğulu olan esmâ ile "güzel, en güzel" anlamındaki hüsnâ kelimelerinden oluşan esmâ-i hüsnâ (el-esmâü'l-hüsnâ) terkiibi naslarda Allah'a nisbet edilen isimleri ifade eder. Sadece Kur'an'da geçen ilâhî isimler 100'den fazladır; muhtelif hadislerde Allah'a nisbet edilen başka isimler de mevcuttur. Esmâ-i hüsnâ terkiibinin, geniş anlamıyla bunların hepsini kapsamakla birlikte terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilir.

Esmâ-i hüsnâ terkiibinde yer alan hüsnâ kelimesi "güzel" mânasında sıfat veya "en güzel" anlamında ism-i tafdîl sayılmıştır (*Lisânü'l-'Arab*, "hšn" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, "hüsn" md.). Her iki halde de buradaki güzellik bir gerçeği vurgulamakta olup Allah'ın güzel olmayan bir isminden söz edilemeyeceği için mefhûm-i muhâlifini hatıra getirmez. İlâhî isimlerin güzellikle nitelendirilmesinin sebeplerini Ebû Bekir İbnü'l-Arabî şöyle sıralamaktadır: 1. Esmâ-i hüsnâ Allah hakkında yücelik ve aşkınlık ifade eder ve kullarda saygı hissi uyandırır. 2. Zikir ve duada kullanılmaları halinde kabule vesile olur ve sevap kazandırır. 3. Kalplere huzur ve sükûn verir, lutuf ve rahmet ümidi telkin eder. 4. Bilginin değeri bilinenin değerine bağlı bulunduğu ve bilinenlerin en şerefli de Allah olduğu için esmâ-i hüsnâ bilgisine sahip olanlara bu bilgi meziyet ve şeref kazandırır. 5. Esmâ-i hüsnâ Allah için vâcip, câiz ve mümteni' olan sıfatları içermesi sebebiyle O'nun hakkında yerterli ve doğru bilgi edinmemize imkân verir (*el-Emedü'l-akşâ*, vr. 4^b-5^a). Fahred-din er-Râzî ise hüsnânın bu mânalarının Allah'a ait olanları zikretmekle yetinerek O'nun hakkında kullanılacak güzel kavramının kemal ve celâl niteliklerini dile getirdiğini ifade etmiştir (*Mefâtihu'l-gayb*, XV, 66).

İnsanların büyük çoğunluğu kâinatın bir yaratıcı ve yöneticisinin bulunduğu kabul etmekle birlikte madde özelliği taşımadığından O'nu duyularıyla idrak etmeleri mümkün değildir. Şu halde yaratıcı ancak kâinat ve insanla olan ilişkisi bakımından tanınabilir. Bundan dolayı esmâ-i hüsnâ bilgisi, Allah-âlem ilişkisine ışık tutması ve sonuçta Allah'ı

tanıtması açısından önem taşımaktadır. Yaratıklara benzetme (teşbih) endişesiyle Allah'a isim veya sıfat nisbet etmekte tereddüt gösteren filozofların aslında nefiy değil ispat konumunda kaldıklarını belirten Mâtürîdî, ilâhî isimleri benimsemek istemeyenlere şu soruların yöneltildiğini önerir: Evrenin yaratılışını kime nisbet ediyor ve hangi dini benimsiyorsunuz? Neye tapınıyor, hangi varlığa karşı dua ve niyazda bulunuyorsunuz? Dinî emir ve yasakları hangi kaynaktan alıyorsunuz? (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 25). Mâtürîdî bu sorularıyla, büyük yaratıcının sadece zihnî bir varlık olmayıp fiilen de mevcut bulunduğunu, O'nun ancak isim ve sıfatları yoluyla akliden idrak edilebileceğini vurgulamak istemektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki evrenin bir parçasını oluşturan insan, akil istidlâlleri yanında gönül hayatı bakımından da yaratıcı ile münasebet kurmak ihtiyacındadır. Bu münasebetin sağlanmasında esmâ-i hüsnânın vazgeçilmez bir rolü vardır. İsimlerin kelimeler ve seslerle ifade edilmesi ve bu seslerin kulaklarda yankılanması söz konusu iletişimi geliştiren ve güçlendiren âmililerdir. Kur'an-ı Kerim'de dua ve zikrin ısrarla tavsiye edilmesinin bir sebebi de bu olmalıdır. Hz. Peygamber'den rivayet edilen dua metinlerinde esmâ-i hüsnânın çokça yer alması dikkat çekicidir (meselâ bk. Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 111-113, 117, 348, 350). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre insan ve genel olarak kâinat ilâhî isimlerin bilinmesi ve tecelli etmesine vesile olmuştur. Kulun çeşitli halleri ilâhî isimlerin farklı tecellileriyle bağlantılıdır. "Her kulun haline uygun düşen ilâhî bir isim vardır ki onun rabbi o isim sayılır; kul bir bedendir, ona tekabül eden ilâhî isim ise onun kalbi gibidir" (*el-Fütûhât*, I, 41-42).

Allah'ı birden fazla isimle anmak veya bazı sıfatlarla nitelendirmek acaba İslâm'ın çok önem verdiği tevhid ilkesini zedeler mi? "Zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilen mâna" şeklinde tarif edilebilen isim veya sıfatlar (isim-sıfat farkı için bk. *DİA*, II, 482) zihnin dışında müstakil bir varlığa sahip bulunmadıkları için böyle bir endişeye mahal görülmemiştir. Mâtürîdî'nin de belirttiği gibi (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 24-25, 93-96) insanlar ancak duyularıyla idrak ettikleri konularda bilgi sahibi olabilirler. Bu sebeple duyular ötesi olan Allah kendisini duyulur âleminin kavramlarıyla tanıtmıştır. Ancak Allah ile diğer şeyler arasında benzerlik kurulamaya-